

va llegir un text que el mateix Josep M. Salrach havia escrit per acomiadar-se. Esperem que aquesta contribució pòstuma es publiqui aviat, perquè té un valor immens per acostar-se a la persona humana i al gran historiador, mestre de mestres, que va ser.

2025, gener, 30: «Homenatge a Josep M. Salrach». *Institut d'Estudis Catalans*. <https://www.youtube.com/watch?v=aHp9PTIUkCM>

2025, febrer, 22: «Entrevista d'Ignasi Aragay al Dr. Josep M. Salrach». *Diari Ara*. <https://www.youtube.com/watch?v=9tCaltEptbg>

* * * * *

DARRER DISCURS DE JOSEP M. SALRACH

ACTE DE PRESENTACIÓ AL PARLAMENT DE CATALUNYA EL 15 DE GENER DE 2025
DEL SEGON VOLUM DE *JUSTÍCIA I RESOLUCIÓ DE CONFLICTES A CATALUNYA*

Molt Honorable President del Parlament, Honorable Conseller de Justícia, amigues i amics, a tots gràcies per ser aquí. Amb aquest segon volum de *Justícia i resolució de conflictes a Catalunya*, donem per acabat un projecte començat fa dotze anys, i que ens ha portat a aplegar en dos volums els documents catalans de justícia i resolució de conflictes dels segles IX-XII. Per fer-ho, hem comptat amb l'ajut del Parlament de Catalunya, del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. A totes tres institucions, moltes gràcies.

El Dr. Tomàs de Montagut, catedràtic jubilat d'Història del dret de la Universitat Pompeu Fabra, ha compartit amb mi la direcció del projecte, i ens ha aportat la seva saviesa i expertesa del jurista professional. No menys important ha estat l'assessorament d'Ignasi Baiges, catedràtic jubilat de Paleografia de la Universitat de Barcelona. La problemàtica tècnica l'ha resolt Albert Martí, llicenciat en Humanitats a la Universitat Pompeu Fabra i exbecari del Consell Superior d'Investigacions Científiques.

El nucli fort l'han format tres investigadors, Cornel-Peter Rodenbusch, professor d'Història del dret de la Universitat Pompeu Fabra; Ramon Sarobe, professor d'Història medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Jaume Vilaginès,

que ha estat professor d'Història medieval a la Universitat Pompeu Fabra i a la Universitat Internacional de Catalunya.

Quan vam començar, sabíem que la riquesa dels nostres arxius i les recerques fetes en ells havien situat Catalunya en l'epicentre d'un important debat internacional sobre el canvi feudal, un debat que les recerques dels darrers anys sobre la justícia han activat, i en el qual podíem incidir amb la present col·lecció diplomàtica. Vam planificar la feina identificant els fons documentals a espigolar, i ens els vam repartir. Vam fer reunions periòdiques per definir els documents a retenir i rebutjar, i per resoldre dubtes sobre les transcripcions, les datacions i la interpretació dels continguts, complicats per les casuístiques judicials i per la barreja del llatí i el català en els documents. Vam acabar la feina preparant els documents per a l'edició amb uns registres o resums adequats al nostre propòsit.

Els documents reunits són el testimoni més important de la pràctica jurídica i els coneixements de dret que els patricis de l'escriptura tenien. Les formalitats d'aquelles escriptures, que de vegades sorprèn, eren condició necessària per a garantir la validesa del document. Aquells escrivans de mil anys enrere, quasi tots eclesiàstics, eren hereus d'una tradició que té les arrels en el Baix Imperi, d'on procedia també la pràctica judicial.

Què ens diuen de la pràctica de la justícia aquests documents? En perspectiva diacrònica, hi distingim quatre temps de la justícia: el temps de la justícia antiga de tradició pública, el temps de la justícia de transició al feudalisme, el temps de la justícia del feudalisme i el temps de la justícia d'Estat feudal. La justícia de tradició pública és la dels segles ix-x, que segueix el model del Baix Imperi i aplica la llei romanogoda del *Liber Iudiciorum*. Aquesta justícia s'impartia en nom dels comtes, delegats dels reis carolingis o independents, i en nom dels prelats dotats de jurisdicció, que a vegades presidien els tribunals, integrats per jutges professionals, formats en escoles de l'Església. Acompanyava els jutges un grup d'homes bons, a semblança del jurat popular, i era present un saig en funcions de policia judicial.

Segons la naturalesa de la causa, podia actuar davant del tribunal un fiscal representant del poder públic. En causes criminals, provat el delicte, els jutges sentenciaven d'acord amb el *Liber*. En causes civils, cada part era representada pel seu advocat. Començava el judici amb l'exposició de la causa per l'advocat de l'acusació, i seguia la rèplica de l'advocat de l'acusat. En un segon moment, els jutges demanaven a les parts proves escrites i testimonials orals. I, en un tercer moment, els jutges sentenciaven. Ho feien decidint qui guanyava i qui perdia el judici, i

ho expressaven obligant el perdedor a signar una definició, és a dir, un document d'evacuació pel qual renunciava al seu dret, i reconeixia el millor dret guanyador.

Els primers canvis apareixen a finals del segle x en un judici en el qual s'aplica l'ordalia de l'aigua bullent o judici de Déu per caldària. Un particular de condició inferior, acusat pel monestir de Sant Cugat d'haver amagat o destruït el testament del seu germà beneficiós per als monjos, està a punt de perdre el judici, i objecta que vol defensar-se sotmetent-se al judici de Déu de l'aigua bullent. El prestigiós jutge Bonsom, que porta el judici i sembla contrari a l'ordalia, intenta dissuadir-lo, però no ho aconsegueix. Les ordalies venien d'un passat llunyà i possiblement s'aplicaven fora dels tribunals. La novetat, que trenca amb la tradició de la justícia pública, és que el jutge professional, encara que reticent, ho accepta.

Després, l'ordalia caldària ja es consolida en els judicis. I així, en ple segle xi, els jutges ja amenacen amb la seva aplicació a la part perdedora quan es nega a reconèixer la derrota i signar la definició, i arriben a imposar-la si la negativa persisteix. És significatiu del canvi feudal en la justícia, però és més significatiu que l'ordalia s'aplica a les persones de condició social inferior, mai a membres de la noblesa o de l'Església, de manera que, en judicis desiguals, l'ordalia acabava funcionant com una forma d'imposició del dret del poderós sobre el feble.

Paral·lelament, quan els conflictes entre membres de la noblesa o entre nobles i comtes arriben als tribunals s'aplica també una ordalia, però específica de les classes altes de la societat: el duel judicial, que així mateix funciona com una amenaça o forma de pressió per forçar les parts a acceptar una solució arbitral o negociada. Tanmateix, els poderosos en conflicte tendeixen a allunyar-se dels tribunals i confiar en solucions de força, fet que genera espirals de violència que tard o d'hora acabaran en formes alternatives de resolució. És aquí on apareix l'arbitratge o la negociació per mitjà de familiars i amics de les parts, a vegades amb el consell de juristes professionals.

En resum, les ordalies són el més espectacular, i per això es consideren indicadors del canvi feudal, però no són les novetats més importants en la justícia. Mai arriben a ser omnipresents ni dominants. L'important és el recurs a la negociació, l'acord i el pacte assolit per mediació de consellers, homes bons i amigables componedors, i també per àrbitres, que dicten sentència després d'escoltar les parts i mirar d'apropar-les.

Aquests anys de canvi, però, la justícia pública tradicional, amb jutges professionals, proves objectives i sentències, segueix funcionant, encara que perd

pes. El resultat d'aquesta evolució global és el que configura la justícia feudal, la de la segona meitat del segle XI i del segle XII. Llavors, ja en plena època feudal, davant la conflictivitat creixent, de la qual en són prova les llistes de greuges, les solucions negociades dominen. El recurs de l'ordalia ja no és una excepció, però mai predomina. La justícia pública continua funcionant, però ho fa sota la influència dels nous temps, de què en deriva un cert híbridisme. Ho proven les moltíssimes definicions remunerades, que són presents i fins dominants en la documentació. Això, la definició remunerada, significa que la negociació ha arribat al cor de la justícia, fet que és el triomf més remarcable de la negociació i el pacte com a mètode de resolució de conflictes. Expliquem-nos.

Els jutges, que examinaven les queixes, ja no acostumen a sentenciar totalment a favor d'una o altra part, cosa que feien, recordem-ho, obligant la part perdedora a signar els documents de renúncia de dret: les definicions. Ara, a aquest resultat final s'hi arriba mitjançant les negociacions dirigides pels mateixos jutges, de les quals deriven renúncies remunerades, és a dir, que la part perdedora accepta la derrota i, doncs, la renúncia a dret a canvi d'alguna cosa, generalment una quantitat de diners. Es podria dir que ningú sortia perdedor del tot d'un judici, sinó que alguna cosa en treia.

És fantàstic veure com aquella societat, caracteritzada per múltiples i constants episodis de violència, desitjava la pau i, com que la justícia ordinària mancava de força per imposar-la, buscava formes alternatives de resolució basades en la negociació, el pacte i la concòrdia. *Pactum legum vincit et amor iudicium* («El pacte venç la llei i l'amor venç la justícia») es llegeix en una font anglesa d'aquesta època. I frases semblants es repeteixen arreu d'Europa. Com a expressió de juristes, generalment de formació eclesiàstica, ho podem interpretar de dues maneres:

1. Primera, com un fruit del temps, en el sentit que, desfermada la violència del canvi feudal, i vista la impossibilitat de resoldre els conflictes per la via de les armes i també per la via de la justícia, finalment va caldre disposar l'esperança de solució en el diàleg i la negociació (*pactum legem vincit*), una negociació basada, però, en la misericòrdia o la bondat (*amore iudicium vincit*).

2. Una segona interpretació seria que la idea que «El pacte venç la llei i l'amor venç la justícia» és fruit d'una reflexió més profunda, i vàlida tot temps i a tot arreu, segons la qual el dret i la llei venen o han de venir predeterminats pel consens del contracte social, és a dir, pel pensament i la voluntat de la societat humana (els homes) i que el seu obligat compliment ha de ser garantit per la bondat o benevolència que ha de regir en el cor dels custodis de la llei, els jutges.

Acostumats molts de nosaltres, historiadors contemporanis, a analitzar la història humana en termes de lluita de classes, potser ens pot semblar massa aviat el segle XII per expressar aquesta idea radical de la llibertat humana i de la bondat que hauria d'inspirar. Però hem de reconèixer que hi són i que són idees de ments cultes, majoritàriament d'eclesiàstics, com el bisbe Miró Bonfill de Girona, del segle X, que, des de la lectura de la Bíblia i els Pares de l'Església, escrivia «Déu es justícia». Ara, canonges i prelats, paladins de l'humanisme del segle XII, a aquestes lectures religioses, hi afegien les de pensadors i clàssics del dret romà renaixent: d'aquí que poguessin expressar idees fortes sobre el consens social entorn del dret de base de la convivència dels humans, és a dir, de la res publica.

Aquesta reflexió, que parteix de la vàlua superior de la negociació i el pacte en les grans qüestions socials, ha de servir també per avançar la hipòtesi que aquí es troben les 5 bases del pactisme i de la governança, és a dir, de la política i de l'Estat, que en el nostre cas és l'Estat o monarquia feudal composta que anomenem Corona d'Aragó. Amb ella, i amb la relativa major estabilitat que l'acompanya, recupera força la justícia pública, i la confiança en el dret escrit, que es materialitza en la vigència de tres codis: el Liber ara copiat i citat més que mai, i traduït al català, el nou codi dels Usatges, compilació feta per jutges de la cort de Barcelona a mitjan segle XII, en el qual el Dr. Montagut hi veu la coexistència dels costums feudals amb el dret romà, i el Corpus Iuris Civilis, que és el dret romà en estat pur.

Sense tirar les campanes al vol, la justícia de finals del segle XII, de la mà del dret romà marca un avanç en la defensa del dret. Dues proves per acabar: enfront de l'ecònom de Poblet que, en base al testament d'un difunt, reivindica per al monestir davant la justícia la integritat de l'herència del testador, el jutge, un canonge tarragoní, sentència que, segons el dret romà, el testament redactat en aquestes condicions no és vàlid per no contenir la deixa obligada de la legítima per al fill del difunt. I segona prova: el rei Pere el Catòlic i l'arquebisbe de Tarragona disputen per un bé del qual n'és propietari eminent l'arquebisbe i del qual el rei Alfons difunt n'havia disposat sense dret. L'argument del rei Pere, fill d'Alfons, és que el seu pare, com a rei no estava subjecte a la llei i, doncs, podia disposar d'aquell bé. La resposta de l'arquebisbe va ser contundent: en cap dels codis legals vigents a Catalunya es diu que el rei està per sobre de la llei. I els jutges li van donar la raó. Aquests són alguns dels ensenyaments que es desprenen d'aquests documents. Moltes gràcies.